

1. Udržitelný rozvoj v České republice

1.1. Úvod

V posledních letech se pojem udržitelný rozvoj vyskytuje v mnoha národních i mezinárodních dokumentech velice často. Principy udržitelného rozvoje jsou založeny na přesvědčení, že **potřeby současné generace** je nutné **naplňovat** takovým způsobem, aby **nebyly oslabovány možnosti generací příštích**. Jejich součástí je podpora života v jeho různorodosti, založená na principu demokracie, rovnosti pohlaví, solidarity, respektování právního systému a lidských práv, včetně míru a stejných příležitostí pro všechny.

Udržitelný rozvoj neznamena jen ochranu životního prostředí a efektivní využívání přírodních zdrojů, nýbrž zahrnuje i aspekty ekonomického růstu a sociální soudržnosti. Převažuje názor, že principy udržitelného rozvoje by se měly promítat i do **rozhodovacích procesů na všech úrovních**. Jednotlivé úrovně veřejné správy a vlády států by měly spolupracovat, vzájemně se podporovat a přitom navzájem respektovat svá specifika a odlišnosti institucionálního uspořádání. Pro rozhodování na jednotlivých úrovních by mělo platit, že navrhovaná opatření jsou nejen konzistentní, ale i to, že příznivé efekty v jedné oblasti ve svém důsledku nepřeváží případné nepříznivé dopady v oblasti jiné. Opatření na zlepšení by měla být navrhována a zaváděna na základě co největší znalosti věci a měla by být nákladově úsporná. Pravidelné vyhodnocování jejich skutečných dopadů je cestou k jejich větší efektivnosti.

Klíčovým prvkem udržitelného rozvoje je **účast obyvatel** na rozhodování. To vyžaduje podporu vzdělávání a veřejného uvědomování si významu udržitelného rozvoje, informování obyvatel o dopadech jejich života na životní prostředí a o jejich možnostech své chování změnit. Prosazování základních práv, boj se všemi formami diskriminace a snižování chudoby jsou rovněž významnými aspekty, které udržitelnosti rozvoje napomáhají.

Rovněž Česká republika zareagovala na tuto světovou tendenci. První **Strategie udržitelného rozvoje** byla zpracována v roce 2004 a v prosinci téhož roku ji vláda ČR schválila. V roce 2007 se připravuje druhá verze s názvem **Obnovená strategie udržitelného rozvoje**. Jedním z důležitých inspiračních prvků při jejím zpracování je obnovená Strategie udržitelného rozvoje EU, přijatá v roce 2006 jako dokument vymezující celkový směr rozvoje tohoto uskupení.

1.2. Strategie udržitelného rozvoje EU

Strategie EU z roku 2006 navazuje na dlouhodobé cíle první Strategie udržitelného rozvoje EU přijaté v roce 2001. Je reakcí na nadále přetrvávající neudržitelné trendy, zejména v případě změn klimatu a spotřeby energie. Rovněž se dosud nepodařilo zvrátit některé negativní jevy, jako např. hrozby pro veřejné zdraví, důsledky chudoby a sociálního vyloučení, stárnutí populace a ztrát biodiversity. Základní cíle obsažené v první strategii tak platí i nadále.

Pro překonání výše uvedených negativních tendencí vytyčuje druhá strategie **sedm klíčových oblastí**. První z nich je **Změna klimatu a čistá energie**. Cílem je minimalizovat změnu klimatu, náklady, které vyvolává, a její negativní efekty na společnost a životní prostředí. Týká se především energetické a dopravní politiky a hlavními směry jsou zvyšování podílu energie vyrobené z obnovitelných zdrojů a podílu zelených paliv.

Druhou oblastí je **Udržitelná doprava**. Strategie se zaměřuje na to, aby dopravní systémy vyhovovaly ekonomickým a sociálním potřebám společnosti a přitom minimálně zatěžovaly jak společnost a ekonomiku, tak i životní prostředí. Cílem je oddělit ekonomický růst od růstu dopravy, snížit nepříznivé dopady ekonomického růstu a dopravy na životní prostředí a omezit emise skleníkových plynů při dopravě na úroveň, která minimalizuje škody pro zdraví obyvatel.

Udržitelná spotřeba a výroba představují třetí oblast. Jde především o podporu udržitelných spotřebních zvyklostí a výrobních metod. Dále je cílem zmírnit závislost ekonomického růstu na poškozování životního prostředí a zvyšovat podíl technologií šetrných k životnímu prostředí a podíl ekologických inovací. Patří sem i podpora ekologického zemědělství a mezinárodního obchodu založeného na spravedlivém přístupu, resp. na nediskriminaci výrobců.

Šetrné nakládání s přírodními zdroji je obsahem čtvrté oblasti. Zaměřuje se na zlepšení postupů při nakládání s přírodními zdroji a na ochranu před jejich nadměrným využíváním. Tento cíl se týká především lovu ryb, biodiverzity, vody, půdy, vzduchu a atmosféry.

Pátou oblastí je **Veřejné zdraví**. Smyslem je podporovat veřejné zdravotnictví založené na rovných podmínkách pro všechny a na lepší ochraně před možnými zdravotními ohroženími. S tím souvisí i přiměřená prevence zdraví, zlepšení legislativy týkající se zdravotní nezávadnosti potravin, boj proti

vzestupu výskytu chronických onemocnění a nemocí v důsledku špatného životního stylu, zvláště u sociálně slabých skupin obyvatelstva.

Sociální začlenění, demografie a migrace tvoří předposlední oblast. Opatření by se měla zaměřit na sociální začlenění jedinců do společnosti. Základním nástrojem je podpora solidarity mezi generacemi a v rámci generací, úsilí o vyšší kvalitu života občanů, která je základní podmínkou pro blahobyt jednotlivce. Dále sem patří modernizace sociální ochrany vzhledem k demografickým změnám, zvyšování zaměstnanosti žen a pracovníků vyšších věkových kategorií, integrace imigrantů a jejich rodin do společnosti a snižování negativních dopadů globalizace na pracovníky a jejich rodiny.

Poslední oblastí je **Globální chudoba a výzvy udržitelného rozvoje**. Cílem je aktivně podporovat udržitelný rozvoj v celosvětovém měřítku a zajistit, aby vnitřní a vnější politika EU byla v souladu s globálním udržitelným rozvojem a s jejími mezinárodními závazky.

1.3. Strategie udržitelného rozvoje ČR

Také v **aktualizované Strategii udržitelného rozvoje ČR** jsou, obdobně jako ve Strategii EU, vymezeny prioritní oblasti, hlavní cíle a nástroje na jejich dosažení. Základní imperativem Strategie zůstává minimalizovat prostor pro vznik nerovnováhy mezi ekonomickým, sociálním a environmentálním pilířem, což se považuje za základ jejich optimálního vývoje. Dalším úkolem je upozorňovat na existující a potenciální překážky udržitelného rozvoje a navrhovat vhodná opatření, jak zmírnit případné negativní dopady. Tato strategie v neposlední řadě usiluje i o to být zastřešujícím rámcem pro sektorové a další koncepce a opatření tak, aby byla zajištěna jejich konzistence. Tento dokument by se měl stát východiskem pro strategická rozhodnutí vlády a ministerstev s cílem, aby jejich rozhodnutí byla přijímána na základě maximálně možné informovanosti a se znalostí možných souvislostí a důsledků.

Strategie se opírá o řadu **principů**, z nichž nejdůležitější je úcta k lidskému životu a k přírodě, k civilizačním a kulturním hodnotám. Dalšími významnými principy jsou sociální soudržnost a solidarita, rovné příležitosti, pozitivní ekonomické stimuly a subsidiarita (funkce má být přidělena vždy té úrovni veřejné správy, která má pro její naplňování co nejlepší informační zázemí). Ve strategii jsou tyto principy uplatňovány pro vybrané úseky společenského vývoje.

Dokument je rozdělen do 12 oblastí, které rozvíjejí původních šest oblastí. Jedná se o ekonomický pilíř (posilování konkurenční schopnosti ekonomiky), environmentální pilíř (ochrana přírody, životního prostředí, přírodních zdrojů a krajiny), sociální pilíř (posílení soudržnosti a stability) a dále o následující oblasti: výzkum, vývoj a vzdělávání, evropský a mezinárodní kontext a správa věcí veřejných.

Pro zajištění harmonického vývoje ve třech základních pilířích a dalších oblastech vymezuje tento dokument strategické a dílčí cíle. K základním strategickým cílům patří stabilní ekonomický vývoj, který nadměrně nezatěžuje životní prostředí a přiměřeně reaguje na důsledky globalizačních procesů, rozvoj ekonomiky založený na znalostech, a to na základě soustavného zvyšování vzdělanosti obyvatel všech věkových kategorií, existence účinného rámce pro zvyšování konkurenční schopnosti výrobců a udržitelné financování nezbytných veřejných služeb.

K vytýčeným cílům se řadí i minimalizace střetů mezi ekonomickými aktivitami na jedné straně a ochranou životního prostředí a kulturního dědictví na straně druhé. Patří sem i úsilí o co možná nejvyšší zaměstnanost především sociálně ohrožených skupin obyvatelstva, mladistvých a osob v předdůchodovém věku. Cílem je i podpora účasti veřejnosti na rozhodování a její maximální informovanost, podpora rozvoje obcí a krajů, zachování kulturní pestrosti a rozmanitosti životního stylu obyvatel a rozvíjení etických hodnot v souladu s evropskými kulturními hodnotami.

1.4. Indikátory udržitelného rozvoje

V roce 2006 byla ke Strategii udržitelného rozvoje sepsána **Situační zpráva**, která má za cíl podle zvolených indikátorů monitorovat vývoj v České republice s ohledem na vytýčené cíle. Na základě sady 34 indikátorů popisuje vývoj ve třech pilířích udržitelného rozvoje a ve třech dalších významných oblastech.

Je rozdělena, obdobně jako Strategie, do šesti oblastí. V **ekonomickém pilíři** byly jako nejdůležitější okruhy vybrány: makroekonomická a fiskální oblast, energetika, surovinová a zemědělská politika, regionální rozvoj, optimální zaměstnanost a flexibilní ekonomika založená na znalostech. V **environmentálním pilíři** se jedná o co nejlepší kvalitu všech složek životního prostředí, minimalizaci střetů mezi ekonomickými aktivitami a ochranou životního prostředí a o příspěvek České republiky k řešení globálních environmentálních problémů. V popředí zájmu v případě **sociálního pilíře** je sociální soudržnost a nízká nezaměstnanost.

Zajištění vzdělanosti, které odpovídá současným a především budoucím požadavkům a může podstatným způsobem napomoci zvýšení konkurenční schopnosti výrobců a služeb na mezinárodních trzích, je obsahem

oblasti **výzkum, vývoj a vzdělávání**. Patří sem, kromě vývoje veřejných a soukromých výdajů na výzkum, vývoj a vzdělávání, také rozvíjení etických hodnot. V rámci **evropského a mezinárodního kontextu** se jedná především o prosazování principů udržitelného rozvoje v celosvětových i regionálních organizacích a podporu procesu zvyšování prosperity a funkčnosti Evropské unie.

Správa věcí veřejných zahrnuje rozvoj územních samosprávných celků (obcí a krajů), vytváření příhodných podmínek pro účast veřejnosti na rozhodování v případech, kdy je to žádoucí, rozvoj institucí a forem veřejné správy tak, aby jejich výkon byl efektivní a napomáhal ekonomickému a sociálnímu rozvoji.

1.5. Mezinárodní srovnání vybraných indikátorů udržitelného rozvoje

Následující tabulky mapují postavení České republiky v rámci Evropské unie na základě vybraných ukazatelů za jednotlivé oblasti udržitelného rozvoje.

Tab. 1.5.1 Hrubý domácí produkt (v PPS na obyvatele)

Pramen: Eurostat

	2000	2005	2006
EU 15	110	108	108
Lucembursko	222	251	269
Irsko	126	139	139
Nizozemí	124	125	126
ČR	65	74	76
Litva	38	52	56
Lotyšsko	35	49	54
Polsko	47	50	51

Pozn.: V tabulce jsou uvedeny tři země s nejlepším výsledkem a tři země s nejhorším výsledkem v roce 2006.

Údaje v tabulce 1.5.1 mapují ekonomické postavení České republiky v rámci států EU v daném období, resp. její reálnou konvergenci. Zvolený ukazatel slouží především k porovnání postavení jednotlivých zemí v rámci EU a není vhodný pro srovnání v čase. Měří úroveň hrubého domácího produktu na obyvatele v PPS (Purchasing Power Standard – standardní kupní síly) v relaci k průměru zemí EU 25. Údaje v tabulce 1.5.1 ukazují, že se Česká republika, díky

relativně rychlému tempu ekonomického růstu (zejména v posledních letech), postupně přibližuje průměrné úrovni HDP na obyvatele v rámci EU. V roce 2006 dosáhla Česká republika lepšího postavení než Portugalsko a v rámci členských zemí, které vstoupily do EU v roce 2004, ji předstihlo pouze Slovinsko.

Tab. 1.5.2 Produktivita práce (HDP v PPS na zaměstnanou osobu)

EU 25 = 100

Pramen: Eurostat

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Belgie	130,6	127,8	130,5	128,9	130,3	129,0
Irsko	121,2	122,1	127,2	129,1	128,8	128,6
Francie	119,3	119,4	120,1	116,5	117,5	120,6
ČR	59,0	60,5	60,3	63,8	66,0	66,8
Polsko	52,6	53,5	56,1	57,5	59,0	58,1
Litva	40,7	44,8	45,9	49,7	51,7	52,9
Lotyšsko	38,2	39,5	41,1	42,4	43,8	47,5

Pozn.: V tabulce jsou uvedeny tři země s nejlepším výsledkem a tři země s nejhorším výsledkem v roce 2005.

Česká republika sice vykazuje postupné přibližování k průměrné úrovni produktivity práce, měřené HDP v PPS na zaměstnanou osobu. Navzdory tomu však patří i nadále k zemím s nejnižší úrovní. Tento ukazatel opticky vylepšuje postavení zemí, v nichž je podíl pracujících na částečný pracovní úvazek na celkovém počtu pracujících nižší než v ostatních zemích. A k těm patří i Česká republika, protože podíl žen s částečným pracovním úvazkem byl v roce 2006 méně než třetinový a v případě mužů méně než poloviční ve srovnání s průměrem EU 25. Navíc tyto podíly vykazují v posledních letech spíše klesající tendenci.

Tab. 1.5.3 Podíl deficitu vládních rozpočtů na HDP (v %)

Pramen: Eurostat

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
EU 25	-1,3	-2,3	-3,1	-2,7	-2,4	-1,7
Dánsko	1,4	1,2	0,0	2,0	4,7	4,2
Finsko	5,0	4,1	2,5	2,3	2,7	3,9
Estonsko	-0,3	0,4	2,0	2,3	2,3	3,8
ČR	-5,7	-6,8	-6,6	-2,9	-3,5	-2,9
Polsko	-3,7	-3,2	-6,3	-5,7	-4,3	-3,6
Portugalsko	-4,3	-2,9	-2,9	-3,3	-6,1	-3,9
Maďarsko	-3,4	-8,2	-7,2	-6,5	-7,8	-9,2

Pozn.: V tabulce jsou uvedeny tři země s nejlepším výsledkem a tři země s nejhorším výsledkem v roce 2006.

Česká republika vykazuje poměrně dobré výsledky, pokud jde o vývoj podílu deficitu vládních rozpočtů na HDP. Tento vývoj je i v souladu s postupným zlepšováním tohoto ukazatele za EU 25 od roku 2003. Česká republika však vykazovala v posledních letech vyšší tempo ekonomického růstu než průměr EU 25, což obecně vytváří příhodné podmínky pro rychlejší snižování podílu deficitu veřejných rozpočtů na HDP, než jak tomu bylo v ČR.

Tab. 1.5.4 Nezaměstnanost (v %)

Pramen: Eurostat

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
EU 25	8,4	8,7	9,0	9,0	8,7	7,9
Norsko	3,6	3,9	4,5	4,4	4,6	3,5
Nizozemí	2,2	2,8	3,7	4,6	4,7	3,9
Dánsko	4,5	4,6	5,4	5,5	4,8	3,9
ČR	8,0	7,3	7,8	8,3	7,9	7,1
Francie	8,4	8,7	9,5	9,6	9,7	9,5
Slovensko	19,3	18,7	17,6	18,2	16,3	13,4
Polsko	18,2	19,9	19,6	19,0	17,7	13,8

Pozn.: V tabulce jsou uvedeny tři země s nejlepším výsledkem a tři země s nejhorším výsledkem v roce 2006; podíl nezaměstnaných osob na pracovní síle, zjišťováno na základě VŠPS.

U ukazatele nezaměstnanosti zaujímá ČR dobrou pozici v rámci zemí EU, vzhledem k tomu, že v uvedeném období dosahovala lepších výsledků než činí průměr zemí v tomto seskupení. Tento obraz však zakrývá dvě znepokojivé skutečnosti, a to, že přetrvává relativně vysoký podíl dlouhodobě nezaměstnaných a rovněž se nesnižují poměrně značné regionální rozdíly, a to navzdory příznivému vývoji celkové nezaměstnanosti a poměrně rychlému ekonomickému růstu.

Tab. 1.5.5 Výdaje na vzdělávání (v %)

Pramen: Eurostat

	2001	2002	2003	2004
EU 25	24,5	24,8	25,0	24,7
Kypr	27,6	30,1	32,5	30,6
Slovensko	33,5	30,3	30,1	30,6
Dánsko	28,9	28,1	27,7	28,2
ČR	20,1	20,5	22,0	22,8
Litva	22,7	22,3	21,6	21,6
Slovensko	17,8	18,3	20,4	21,1
Irsko	17,7	17,5	18,2	18,8

Pozn.: V tabulce jsou uvedeny tři země s nejlepším výsledkem a tři země s nejhorším výsledkem v roce 2004; výdaje na veřejné a soukromé vzdělávací instituce v přepočtu na žáka/studenta v poměru k HDP na obyvatele.

Celkové, veřejné a soukromé, výdaje na vzdělání jsou v České republice pod průměrem zemí EU 25, i když se v daném období zvyšovaly o něco rychleji než činil průměr za EU 25. Odstup ČR od průměru EU 25 se tudíž snižoval, byť relativně pomalu. Přitom se výdaje na vzdělání deklarují jako priorita, mj. i vzhledem k tomu, že vzdělaná pracovní síla je jedním z faktorů vysoké úrovně zaměstnanosti a významným předpokladem zdravého životního stylu.

Tab. 1.5.6 Naděje dožití (roky)

Pramen: Eurostat

	Muži						Ženy				
	2001	2002	2003	2004	2005		2001	2002	2003	2004	2005
Švédsko	77,6	77,8	78,0	78,4	78,5	Španělsko	83,2	83,2	83,0	83,7	83,7
Nizozemí	75,8	76,0	76,3	76,9	77,3	Švédsko	82,2	82,2	82,5	82,8	82,9
Malta	76,6	76,3	76,4	77,4	77,3	Finsko	81,7	81,6	81,9	82,5	82,5
ČR	72,1	72,1	72,0	72,6	72,9	ČR	78,6	78,7	78,7	79,2	79,3
Estonsko	64,9	65,3	66,1	66,5	67,3	Litva	77,6	77,5	77,8	77,7	77,3
Lotyšsko	.	64,7	65,6	65,9	65,4	Maďarsko	76,7	76,7	76,7	77,2	77,2
Litva	65,9	66,2	66,4	66,3	65,3	Lotyšsko	.	76,0	75,9	76,2	76,5

Pozn.: V tabulce jsou uvedeny tři země s nejlepším výsledkem a tři země s nejhorším výsledkem v roce 2005; průměrný počet let, které se dožije právě narozené dítě (muž/žena) při nezměněných podmínkách úmrtnosti.

Naděje dožití se v ČR v období 2001 – 2005 zlepšila o 0,8 let u mužů a o 0,6 let u žen. Odstup ČR od země s nejvyšší úrovní činil v roce 2005 u mužů 5,6 let (Švédsko) a 4,4 let u žen (Španělsko). Při porovnání jednotlivých zemí převládá trend, čím je země ekonomicky vyspělejší, tím je naděje na dožití vyšší. Souvisí to patrně s přímou závislostí mezi ekonomickou úrovní na jedné straně a kvalitou zdravotní péče a úrovní vzdělanosti a z toho vyplývajícím lepším životním stylem obyvatel na straně druhé. Ovšem neplatí to bez výjimky. Např. španělské ženy mají naději dožít se v rámci EU 25 nejvyššího věku, avšak ekonomická úroveň této země dosahovala v roce 2005 pouze 98 % průměru EU 25.

Tab. 1.5.7 Emise oxidu uhličitého (tuny na obyvatele)

Pramen: EUROSTAT

	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Lotyšsko	3,5	2,9	3,1	3,1	3,2	3,2
Litva	6,7	4,0	3,8	3,7	3,6	3,9
Maďarsko	5,9	5,7	5,8	5,7	6,0	5,9
ČR	12,8	12,6	12,6	12,2	12,5	12,5
Finsko	11,4	11,0	12,1	12,5	14,0	13,2
Estonsko	13,4	12,3	12,5	12,7	14,1	14,3
Lucembursko	22,7	20,5	20,9	22,9	23,8	26,5

Pozn.: V tabulce jsou uvedeny tři země s nejnižší hodnotou a tři země s nejvyšší hodnotou emisí v roce 2004.

Emise oxidu uhličitého vznikají především při spalování fosilních paliv. Podílejí se téměř z 90 % na celkových emisích skleníkových plynů. Česká republika patří v rámci EU 25 k zemím s vysokou hodnotou emisí oxidu uhličitého (v přepočtu na obyvatele), i když trend je mírně sestupný. Nižší úroveň emisí na obyvatele než ČR vykazuje v rámci EU nejen většina ekonomicky méně vyspělých zemí, ale i téměř všechny vyspělejší země s výjimkou Finska a Lucemburska. Jak je vidět z tabulky 1.5.7, ČR obsadila v roce 2004 (novější údaje nejsou k dispozici) čtvrté místo v produkci oxidu uhličitého v přepočtu na obyvatele v rámci EU 25.